

DIŐIŐIŐLERİ

YENİ GÜVENSİZLİK SARMALINDA ORTADOĞU'DA BÖLGESEL DÜZENİN GELECEĞİ VE TÜRKİYE

BAKANLIĞI

Bölgede yükselen istikrarsızlık ve belirsizlik ortamına karşı konumunu güçlendirme ve güvenliğini tahkim etme, Türkiye'nin birincil önceliği olacaktır. Bu doğrultuda hali hazırda takip edilen *ad hoc* ve konu-bazlı ittifakları önceleyen ve farklı olasılıkları göz ardı etmeyen, esnek dış politika tavrının daha fazla öne çıkacağı beklenebilir.

Şaban KARDAŞ

Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) Musul'u ele geçirmesi ve sonrasındaki ilerleyişi Irak içinde olduğu kadar bölgede de güvenlik ortamının kötüleştiğini bir kez daha ortaya koydu. Üç yılı aşkın bir süredir devam eden Suriye krizinin bastırılmaması ve çatışmanın diğer kırılgan komşulara da yayılması, bölgedeki güvenlik yönetimi boşluğunun yarattığı riskleri ön plana taşıdı. Irak özelinde, Körfez Savaşı ve Amerikan işgali ile yıkılan devlet kurumlarının işlevsel hale getirilememesinin ve çöken toplumsal düzenin bu krizde oynadığı rol hatırlandığında, Ortadoğu'da ulusal birlik ve devlet inşası süreçlerinde yaşanan sıkıntılar -ve hatta geriye kayışlar- bölgedeki güvenlik boşluğunun başlıca sebebi olarak öne çıkıyor.

Hayata geçirmeye çalıştığı, yerel sahiplik ilkesine dayanan bölgesel düzen tahayyülü ile Ortadoğu'da barış ve istikrar ortamını tesis etmeyi hedefleyen Türkiye için güvenlik ortamının aşınması önemli bir meydan okumayı da beraberinde getiriyor. Bölgede etkin bir düzenin tesisinin, bunun yapı taşlarını oluşturan devletlerin iç düzeninin sağlanmasına bağlı olduğu fikri, Türkiye'nin bölgesel politikalarının üzerine dayandığı önemli varsayımlardan birini oluşturmaktaydı. Arap Baharı'nın tetiklediği bölgesel dönüşüm sürecinin bölgesel ve iç düzeni sarsıcı etkilerinin farkında olan Türkiye, kırılgan devlet yapılarının tahkimi amacıyla bu süreci aktif olarak desteklemeyi tercih etti. Yaşanan çatışmanın ve şiddet sarmalının bastırılmamasının orta ve uzun vadede yaratacağı yıkıcı etkilere dikkat çeken Türkiye, bölgesel istikrarsızlığa uluslararası toplumun daha etkili bir tepki vermesi

Bugün gelinen noktada Türkiye, gelişimini büyük ölçüde öngördüğü fakat bunu engelleyecek yerel ve uluslararası mekanizmaları devreye sokmakta zorlandığı bir bölgesel güvensizlik sarmalı ve güvenlik yönetim boşluğu ile karşı karşıyadır.

çağrısını sıklıkla yineledi. Başta Suriye olmak üzere çatışma dinamiklerine son verecek ve istikrarı getirecek bir ortak pozisyon hayata geçirilebilmiş değil. Aynı şekilde, Türkiye'nin, Irak'ta giderek derinleşen yönetim krizinin ortaya çıkardığı risklere karşı adım atılması yönündeki çabaları da sonuç vermedi.

Bugün gelinen noktada Türkiye, gelişimini büyük ölçüde öngördüğü fakat bunu engelleyecek yerel ve uluslararası mekanizmaları devreye sokmakta zorlandığı bir bölgesel güvensizlik sarmalı ve güvenlik yönetim boşluğu ile karşı karşıyadır. Uluslararası sistemin genelinde karşılaşılan sorunlar, küresel aktörlerin farklılaşan gündemleri ve bölgesel güçlerin etkinlik mücadeleleri, Ortadoğu'daki istikrarsızlığı daha da derinleştirmektedir. Bu süreçte öne çıkan devlet-dışı aktörlerin ve ulus-altı kimliklerin yarattığı parçalanmış yapı, zayıflayan merkezi otoritelerle birleşince, güvensizlik sarmalını ve yönetilemezlik sorunlarını derinleştiren bir etkiye sahip olmuştur. Yeni güvensizlik dalgası, istikrarsızlığın kökeninde yatan devlet inşası süreçlerinin yönetilememesi sorununu bir kısır döngüye çevirirken, Sykes-Picot düzeninin sorgulandığı bir dönemde sınırların yeniden çizilmesinden, siyasi sistemlerin yeniden dizaynına uzanan bir yelpazede farklı arayışları güçlendirmektedir.

Söz konusu bu yeni durum, en bariz biçimde Irak ve Suriye'deki gelişmelerle özdeşleştirilse de Güney Asya'dan Kuzey Afrika ve Sahel hattına uzanan coğrafyadaki pek çok toplumu etkilemektedir. Mesela, Kuzey Afrika özelinden bakıldığında, Libya'da süregelen istikrarsızlık, Suriye'ye benzer şekilde diğer komşulara da yayılabilecek bir risk unsuruna dönüşmüştür. Bölgedeki gelişmelerin ürettiği güvenlik dışısalığı giderek Batının ve diğer küresel aktörlerin tehdit algılamalarında üst sıraya yükselirken, bölgesel güçlerin çoğunun da bu risk ortamında net bir yol haritasına sahip olmadığı görülmektedir. Bu yeni güvensizlik dalgasının ne yönde evrileceği üzerine yapılan tartışmalarda ileri sürülen değişik 'senaryo'larda Türkiye'nin bölgesel politikalarının nasıl etkilendiği kadar gelişmeleri etkileyebilme ve yönlendirme potansiyeli de önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapı-aktör ilişkisi bağlamında Türkiye'yi bölgesel dönüşümde konumlandırmak

Ortadoğu'daki bu belirsizlik ve istikrarsızlık ortamı büyük ölçüde dışsaldır; yani Türkiye'nin doğrudan kontrolünün ötesinde yaşanan bir tektonik kayışla bölgenin yapısında köklü bir yeniden şekillenme söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında Türkiye,

Türkiye yapacağı tercihler ve atacağı adımlarla Ortadoğu'daki yapısal dönüşümün yönünü, hızını ve muhtevasını etkileyeceği gibi, kendisinin iç düzeninin gelişimi de bu bölgesel dönüşüm sürecinin şekillendirici etkisinden kaçamayacaktır.

çevresinde yaşanan bu gelişmelerin temel müsebbibi olmaktan ziyade büyük ölçüde onları anlamaya ve tepki vermeye çalışan bir aktör konumundadır. Her ne kadar yönetici elitlerin geliştirdiği okuma çerçevesinde aktif bir rol arayışıyla hareket ederek bölgesel dönüşümün yönünü şekillendirmeye çalışsa da, özünde dönüşen bir dış çevrede riskleri azaltarak bu dönüşüme uyum sağlama çabası içerisinde. Fakat yapı-aktör diyalektiğindeki karşılıklı etkileşimler düşünüldüğünde, Türkiye'nin bu sürece olan içselligi de göz ardı edilemeyecek derece önemlidir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye yapacağı tercihler ve atacağı adımlarla Ortadoğu'daki yapısal dönüşümün yönünü, hızını ve muhtevasını etkileyeceği gibi, kendisinin iç düzeninin gelişimi de bu bölgesel dönüşüm sürecinin şekillendirici etkisinden kaçamayacaktır.

Nitekim, Türkiye'nin içeride yaşadığı sancılı dönüşüm sürecini dış ortamdan ve bölgesel gelişmelerden bağımsız biçimde okumak neredeyse imkansızdır. Türk siyasal hayatındaki demokratik konsolidasyonu devam ederken, bir yandan kurumsal yeniden yapılanma ve kapasite inşası diğer yandan yönetim sistemi tartışmaları, iç dönüşümün ne derece köklü olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Özellikle çözüm süreci kapsamında Kürt sorununun yeni bir anlayışla ele alınması ve bu doğrultuda hayata geçirilmeye

çalışılan farklı projeler içerinin taleplerine verilen bir cevap olduğu kadar dışarının dönüştürücü etkisini de yansıtmaktadır.

Türkiye'nin, sınırlı da olsa, bölgedeki dönüştürücü etkisi, yapacağı stratejik tercihlere bağlı olarak şekillenecektir. Türkiye ideal olarak mevcut sınırlar içerisinde bölgedeki ülkelerin toprak bütünlüğünü ve bu amaca matuf olarak ulusal uzlaşısı ve devlet inşasını öncelemektedir. Bunu gerçekleştirebildiği ölçüde mevcut düzenin parametrelerinin sürdürülmesi ve dönüşümün etkilerinin hafifletilmesinde etkili olacaktır. Bu bağlamda, zaman zaman öne çıkan 'model tartışması' Türkiye'nin iç düzeninin dışarıya dönük sahip olduğu dönüştürücü etkinin de kanallarından birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin iç dönüşüm tecrübesinin ve bütün eksikliklerine rağmen içerideki demokratik kazanımlarının Ortadoğu coğrafyasında 'yansıma etkisi'ne sahip olduğu ve dönüşümün aktörlerine bir ilham kaynağı olarak ortada durduğu göz ardı edilmemektedir. Her ne kadar son gelişmelerle Türkiye'nin 'modelliği'nin aşındığı yönünde eleştiriler artsa da, aslında bugün Türkiye'nin temsil ettiği modelin gerekliliği ve geçerliliğinin daha çok önem kazandığı söylenebilir. Bölgedeki güvensizlik sarmalının kökeninde devlet yapılarının geçirdiği sarsıntı olduğu düşünülürse, bugün ihtiyacı duyulanan demokratikleşmeden

de önce ulus ve/veya devlet inşası olduğu görülmektedir. Bu noktada Türkiye'nin devlet inşası tecrübesiyle bölge ile paylaşacağı önemli bir birikimi vardır ve önümüzdeki süreçte bu etki daha belirleyici olacaktır.

Bölgedeki devlet yapılarının çatırdadığı ve bunun yarattığı güvenlik dışsallıklarının Türkiye dahil diğer aktörlere karşı bir tehdit oluşturduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, bölgede yükselen istikrarsızlık ve belirsizlik ortamına karşı konumunu güçlendirme ve güvenliğini tahkim etme, Türkiye'nin birincil önceliği olacaktır. Bu doğrultuda hali hazırda takip edilen *ad hoc* ve konu-bazlı ittifakları önceleyen ve farklı olasılıkları göz ardı etmeyen, esnek dış politika tavrının daha çok öne çıkması beklenebilir. Komşu coğrafyada bir yandan aktörlük vasfını haiz 'devlet' muhatapların azaldığı, öte yandan da temsil kabiliyeti ve otorite sınırları muğlak yeni devlet-dışı aktör ve ulus-altı kimliklerin yayıldığı risk ve güvensizlik ortamında, Türkiye'nin belli bir esneklikle hareket etmesi, bölgesel düzenin yapısındaki tektonik kaymanın zorluklarına cevap verebilmesi için şarttır. Yine bu süreçte, Türkiye'nin kısa vadedeki tercihlerinin de bölgenin orta ve uzun vadedeki resmini ve bu resmin içinde yapının öne çıkacağı temel aktörleri seçmede belirleyici etkisi olacaktır. Türkiye'nin yapacağı ittifak tercihleri veya hangi aktörleri muhatap alacağı yönündeki kararları, yeni bölgesel düzenin yapısını ve bu yapıda öne çıkacak olan aktörleri belirleme potansiyeline de sahiptir.○

Doç. Dr., ORSAM Başkanı, TOBB Üniversitesi